

SZTANKÓ ÉVA¹

AZ IPARI TERMELÉS HATÉKONYSÁGÁNAK VÁLTOZÁSA AZ EURÓPAI UNIÓHOZ VALÓ CSATLAKOZÁS TÜKRÉBEN

BEVEZETÉS

A gazdaságpolitika számos célt követ, ezek között napjainkban világszerte kiemelkedően fontos a növekedés és ehhez kapcsolódóan a foglalkoztatás, a munkahelyteremtés, a munkahelyek megőrzése. E két cél elérésének eszköze az ipari termelés versenyképessége, a versenyképes kapacitások és megfelelő gazdasági feltételek kialakítása.

A versenyképesség problémája megkerülhetetlen a gazdaság, az üzleti élet szereplői számára. Fogalmát², pontos tartalmát és annak mérését illetően azonban egységes szakmai álláspont eddig még alakult ki.

A versenyképesség több aggregációs szinten értelmezhető: termékek, vállalatok, nemzetközi vállalatcsoportok, azonos profilú vállalatok ágazatai, szakágazatai, földrajzi régiók, nemzetgazdaságok, integrációs együttműködések stb. Az egyes szinteken különböző paraméterek alakulását vizsgálják, statikus vagy dinamikus változásokat elemezve.

1 Dr. Sztankó Éva a BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar Világgazdaságtan Tanszékének adjunktusa, a Pécsi Tudományegyetem Gazdálkodástani Ph. D. programjának levelező hallgatója.

2 „A fogalom nem vezethető le egyértelműen a közgazdaságtan egyik alapvető paradigmájából sem, azaz tulajdonképpen elméletileg nem definiálható fogalom.” Lásd Török Ádám: A versenyképesség elemzés egyes módszertani kérdései, *Gazdaság Vállalkozás Vezetés*, 1997/3. sz. 2. oldal.

Vállalatok szintjén a versenyképesség úgy fogalmazható meg, mint a társaság képessége a fogyasztói igények versenytársainál hatékonyabb kielégítésére, beleértve az ár és a nem ár jellegű paramétereket is.

Nemzetgazdaságok szintjén a tartalmi elemek a következők: hosszabb távú képesség arra, hogy más országokkal versenyezve előállítson és értékesítsen termékeket, szolgáltatásokat. Ennek révén viszonylag magas tényezőjövendelmeket – pl. javuló életszínvonal – realizáljon és magas tényezőkihasználtságot – pl. foglalkoztatottság – érjen el.

Az ipar versenyképessége a cégek versenyképességén múlik, a versenyképes cégek létrejöttét pedig az ösztönző gazdasági környezet jelentékenyen elősegítheti. Ennek egyik fontos eleme az ország külföldi működőtőkét¹ vonzó képessége. A szegényebb országok a tőke- és technológiatranszfer felgyorsulása² miatt rövid idő alatt jelentékenyen javíthatják teljesítményüket³, ahogyan ez Magyarország esetében az elmúlt 10 év alatt be is következett. Ezt a tényező-mobilitást a multinacionális vállalatok számottevő mértékben felerősítik.

A hazai ipari termelés 1993 óta tartó folyamatos növekedésében az export a meghatározó tényező. A gazdaság (ipar) dinamikus fejlődése a versenyképesség javulásán alapulhat, s ennek fontos feltétele, hogy Magyarország versenyképes és vonzó ipari telephely legyen. Ebben a tekintetben a versenyképességre ható tényezők – munkaerőköltség, termelékenység – viszonylag jól számszerűsíthetők.

Magyarország kis, nyitott gazdaságú ország, a kereskedelemben árkövető magatartást tanúsít. Ezért a verseny lényegében a költségek tekintetében jelentkezik. Az idetelepült külföldi befektetők tevékenysége és a bérmunka⁴ viszonylag magas aránya arra utal, hogy nyersanyagban és korszerű technikai berendezésekben szegény ország lévén alapvetően a munkaerőt, a munkát adjuk a termeléshez. A munka, ill. a munkaerő minősége, hatékonysága és költségei olyan tényezők, amelyek még ma is jelentős versenyelőnyt jelenthetnek az ország számára.⁵

A versenyképesség ezzel kapcsolatos megítélése történhet a változások irányának és mértékének figyelembe vételével az időben, valamint az országok és térségek között a térben vizsgálva.

Egy komplex mutatóval nem lehet mindezt kifejezni, ezért az elemzés a hazai ipar versenyképességét befolyásoló tényezők változását vizsgálva az ágazat jelenlegi helyzetét értékeli a termelékenység és a bérköltségek kapcsolata alapján.

1 A működőtőke ott jelenik meg, ahol az adott régió komparatív előnyei magasak, a helyi vállalatok versenyelőnyei pedig alacsonyak.

2 Az OECD egyik tanulmányának megállapításai szerint (DSTI/IND/WP(94)3)a tőkével és technológiával való ellátottság jelentősége fokozatosan csökken a nemzetgazdaságok termelési tényező hasznosítása, ill. az egyes termelési tényezőknek jutó jövedelem tekintetében.

3 Miközben a tőkével és technológiával egyébként jól ellátott országok termelékenységi előnyük egy fontos forrását elveszítik.

4 Az Eurostat elemzése szerint a termelés kihelyezés és vándorlás által leginkább érintett tevékenységek többségénél (textilipar, élelmiszeripar) a bérköltségek az összes költség kb. 25%-át teszik ki. A tevékenységek áthelyezésének fő oka az új, dinamikus piacokhoz való közelebb kerülés. *A bérmunkák esetében viszont a bérköltségek a legfontosabbak.* Forrás: A külföldi működőtőke Magyarországon, KSH, Budapest 1998. július.

5 Nemzetközi összehasonlításban a hazai iparban magas az alacsony bérigényű tevékenységek aránya, ami ezen tevékenységek ár és költségérzékenységére utal.

Az OECD a versenyképesség definícióját úgy határozza meg, mint az egyes országok azon hatékonyságát, amellyel a világ nemzetközi munkamegosztásába bekapcsolódhatnak. A hatékonyság pedig jelentősen függ a termelékenységi tényezőktől, amelyeket viszont a technológia, a szervezettség és számos más elem is befolyásol. A termelékenység értelmezésében megkülönböztetik a munka és a tőke termelékenységét és ezek súlyozott mutatószámát, a teljes termelékenységet. Ahhoz, hogy a munka termelékenysége is növekedjék, nagyobb mértékű tőkebefektetésre van szükség.

Az elmúlt 10 évben a kivitel egy igényes piacra – az Európai Unióba – nőtt a leggyorsabban. Az Európai Unióval kialakult munkamegosztás és ennek várható fejlődése komoly kihívást jelent a hazai ipari vállalkozásoknak. Az ipari tevékenységek tartalmának az ún. tudásalapú gazdaság jellemzői felé kell eltolódnuk, ez pedig csak beruházások révén realizálódhat. A továbbiakban a modernizációban kiemelkedő szerepet betöltő működőtőke-vonzás néhány fontos feltétele kerül bemutatásra, szoros kapcsolatban az ipari termelékenység és a munkaerő-költségek változásával.

VERSENYKÉPESSÉG A COMPETITIVENESS YEARBOOK TÜKRÉBEN

Az ipar ágazati szintű elemzése előtt érdemes röviden kitérni arra, hogy a legismertebb komplex, átfogó versenyképesség-értelmezés országfelmérése alapján Magyarországnak milyen pozíciót sikerült elérnie.

A nemzetek versenyképességi rangsorának egyik irodalmi¹ alapbázisát képező kiadvány, a World Competitiveness Yearbook² 1989 óta rangsorolja a vizsgálatba bevont országokat. Az elemzést bonyolult szempontrendszer alapján végzik, az összegző megállapítások azonban szemléletesek, gyorsan áttekinthetők, a rangsorral szemben támasztott sok kritika ellenére.

Az International Management Development által 2001 áprilisában kiadott versenyképességi évkönyv a 2000-ben minősített 49 országot rangsorolja, 4 fő tényezőcsoportban, 286 altényező alapján.

A négy fő input faktor a következő:

- A gazdaság teljesítménye (68 kritérium)
 - ⇒ hazai gazdaság;
 - ⇒ külkereskedelem;
 - ⇒ külföldi befektetések;
 - ⇒ árak;
 - ⇒ lakosság;

1 A másik jelentős irodalom a témakörben a Világgazdasági Fórum által évente publikált versenyképességi rangsor. The Global Competitiveness Report, World Economic Forum, Geneva.

2 The World Competitiveness Yearbook 2001. International Management Development, Lausanne, 2001.

- A kormányzati tevékenység (84 kritérium)
 - ⇒ adópolitika;
 - ⇒ fiskális politika;
 - ⇒ állami gazdaságpolitika;
 - ⇒ oktatás;
 - ⇒ jogi és politikai intézményrendszer;
- A vállalkozói szektor tevékenysége (60 kritérium)
 - ⇒ termelékenység;
 - ⇒ munkaerő-piac;
 - ⇒ a menedzsment minősége;
 - ⇒ a globalizáció hatása;
 - ⇒ bankrendszer, tőzsde;
- Infrastruktúra (74 kritérium)
 - ⇒ alap infrastruktúra;
 - ⇒ technológiai infrastruktúra;
 - ⇒ kutatási infrastruktúra;
 - ⇒ egészségügy.

A módszertant radikálisan megváltoztatták a korábbi évekhez képest¹, igazodva a világ gazdasági változásokhoz és az információs technológiában bekövetkezett forradalmi változásokhoz, kialakítva a fenti mutatócsoportot. Az egyik legfontosabb eltérés a vállalkozások versenyképességének külön csoportban történő elemzése – ez kiemeli, hogy az értékteremtés elsődlegesen a vállalkozások szintjén valósul meg. A versenyképesség fogalma alatt az ország azon képességét értik, amely megfelelő környezetet biztosít a vállalkozások működéséhez.

A tényezők egy része méréseken, statisztikai számításokon, míg más részük felméréseken, szubjektív értelmezéseken² alapul, melyek nem számszerűsíthetők kellő pontossággal.

A versenyképességi rangsor arra ad választ, hogy a sokszor nehezen számszerűsíthető, bonyolult, strukturális tényezők hatására az „inputok” alapján³ az egyes országok pozíciója egymáshoz képest milyen. *A változások elsősorban tendenciájukban értékelhetők.*

Valamely ország versenyképességét általánosságban⁴ úgy lehetne definiálni, mint a nemzet azon képességét, hogy olyan társadalmi-gazdasági környezetet teremtsen, amelyben a gazdaság szereplői képesek tartósan hozzáadott érték előállítására. A hozzáadott érték termelése sok tényező – gazdasági, politikai, kulturális stb. – függvénye, melyek együttesen alkotják az ország teljesítményét.

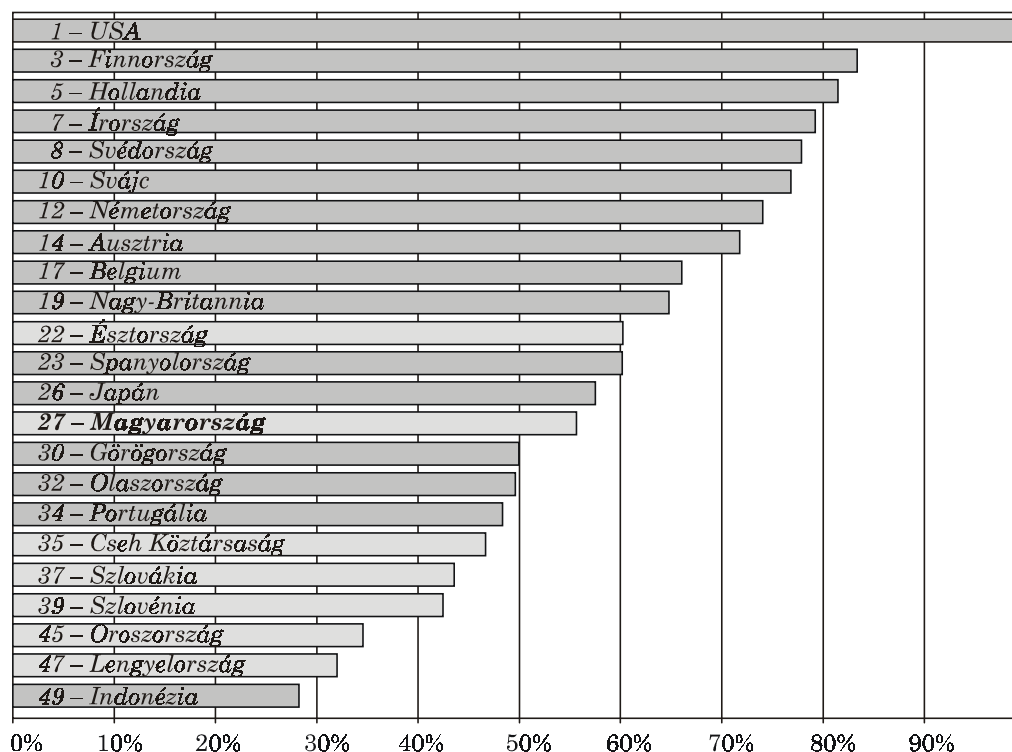
1 A 2001-ig alkalmazott módszertant lásd: Majoros Pál: A kül gazdasági teljesítmény, mint a nemzetközi versenyképesség közvetlen mércéje, ill. a technikai színvonal közvetett jellemzője, Európai Tükör, Műhelytanulmányok 7. sz. Budapest, 1997. 5–34. old.

2 A mérhető tényezőket 2-3-szoros súlyozással veszik figyelembe az aggregált mutatók megalkotásakor.

3 Ez a módszer elsősorban a kínálati oldali versenyképéségen alapul, de bizonyos keresleti (piaci) elemeket is magában foglal.

4 Az egyik leegyszerűsítő meghatározása a fogalomnak a versenyképéséget az egy főre jutó GDP-vel fejezi ki. A magyar GDP előállításához a mezőgazdaság 4,8%-kal, az ipar az építőiparral együtt 32,3%-kal, a szolgáltatások 62,9%-kal járultak hozzá 2000-ben. Forrás: KSH.

A 2001. évben publikált összesített rangsorban Magyarország a 27. helyen, a középmezőnyben található, megelőzve ezzel három európai uniós országot – Görögországot, Olaszországot, Portugáliát – és a CEFTA-országokat: a Cseh Köztársaságot, a Szlovák Köztársaságot, Szlovéniát, Lengyelországot. Az EU-tagjelölt országok közül kiemelendő, hogy az elemzésbe újonnan bevont Észtország rögtön a 22. helyre került – megelőzve pl. Japánt! –, míg Lengyelország a 49 országból csupán a 47. helyre van rangsorolva (1. ábra).

1. ábra

Néhány ország versenyképességi rangsora 2001-ben (USA = 100%)¹

A versenyképesség nemzetgazdasági szintű értékelése alapján Magyarország a vizsgált 49 országból a középkategóriában található és ezt a pozícióját négy éve stabilan tartja.²

¹ Forrás: The World Competitiveness Yearbook, IMD 2001., Lausanne.

² A régióból elsőként 1992-ben Magyarországot vonták be a vizsgálandó országok sorába. Az akkori 45 ország közül az első évben a 41. helyen szerepelt, majd fokozatosan javította pozícióját. Az utolsó harmadból 1998-ban sikerült kilépnie – 1997/37. hely – és azóta a középmezőnyben található – 1998/28. hely, 1999/26. hely, 2000/26. hely.

A KÖLTSÉG-VERSENYKÉPESSÉG TÉNYEZŐINEK ALAKULÁSA AZ IPARBAN¹

Az átfogó országelemzés ismeretében nézzük meg, hogy a hazai iparban – amely kb. 32%-kal járul hozzá a GDP előállításához – milyen változások történtek az 1992-es mélypontot követően a versenyképesség, és a termelés hatékonysága területén.

A munkaköltségek alakulása

A vállalkozás számára a költséget a bruttó keresetek kifizetése jelenti, aminek emelésénél figyelembe veszik a várható infláció mértékét (*1. táblázat*). A bérek a rájuk rakódó terhekkal együtt befolyásolják a termelési költségeket, a versenyképességet.

1. táblázat

Az ipari keresetek alakulása (az előző év százalékában)*

	Bruttó átlagkereset	Nettó	Fogyasztói árindex	Reálkereset változás
1992	125,1		123,0	
1993	124,9	119,9	122,5	-2,6
1994**	123,3	125,5	118,5	+7
1995	121,4	116,8	128,2	-11,4 ²
1996	121,9	118,6	123,6	-5
1997	121,9	124,2	118,3	+5,9
1998	116,8	117,1	114,3	+2,8
1999	115,5	112,1	110,0	+2,1

Forrás: Ipari és Építőipari Statisztikai Évkönyvek, KSH 1993-2000.

**Teljes állományi létszámra vonatkoztatva.*

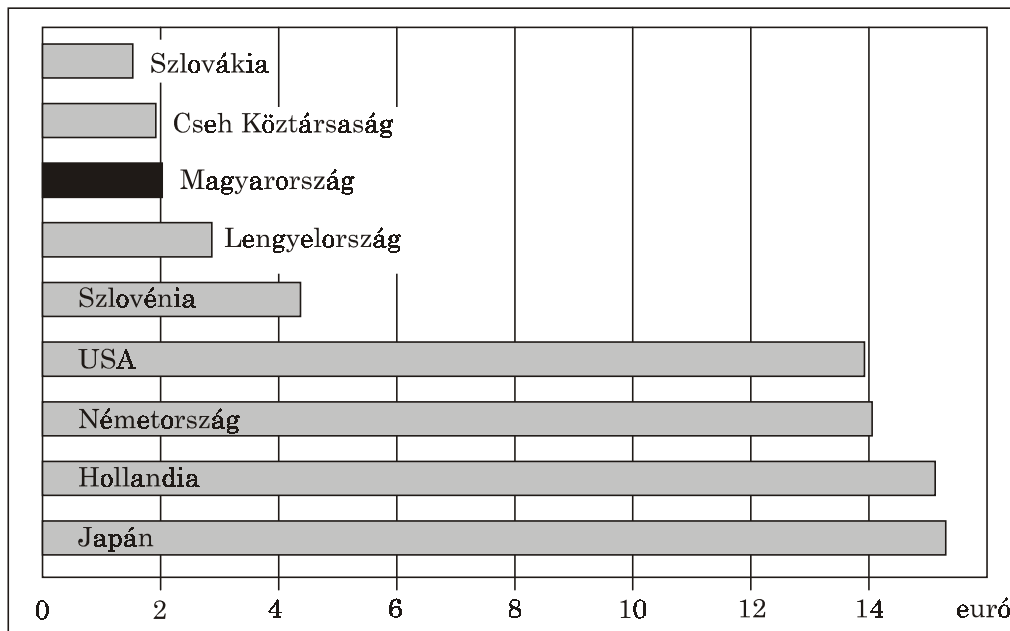
*** Az 1994-ben mutatkozó jelentős növekedés oka nem a kiugró bérnövekedésben, hanem az adórendszerbeli változásokban és az infláció mérséklésében keresendő.*

1 A költség versenyképesség viszonylag jól számszerűsíthető az egységnyi kibocsátásra jutó munkaerőköltség mutatóval – Unit Labour Cost – lásd később.

2 Az 1995-ös stabilizációs programot követően jelentős csökkenés következett be a reálkeresetekben.

A bruttó átlagkeresetek növekedése hazánkban viszonylag magas volt az 1992–1997 közötti időszakban, éves szinten több mint 20%. A fogyasztói árindexek és a nettó keresetek viszonya alapján azonban csak 1997-től mutatható ki – a fogyasztói árindexek mérséklődése nyomán – a reálkeresetek tartós, bár tendenciájában csökkenő növekedése.¹

Az ipari órabérek nemzetközi összehasonlítása² alapján a térség országai között Magyarország 1999-ben a 3. helyen állt, nem sokkal megelőzve a Cseh Köztársaságot. Az 1995-ös stabilizációs programot megelőzően Szlovénia után a 2. helyet foglalta el. Mindazon törekvések, amelyek a bérnövekedés mérséklésre irányulnak, javíthatják ezen a területen a térség országaival szembeni relatív versenyképességet. Természetesen hosszú távon ez az előny nem tartható meg. Az európai uniós csatlakozást követően fokozatosan közelíteni kell a magyar béreket az uniós átlagbérekhez (2. ábra).

2. ábra

*Ipari órabérek összehasonlítása (1999-ben, euróban)*³

1 A 2000. évben tovább csökkent a reálkeresetek növekedése 1,6%-ra. Bruttó átlagkereset: 113,5%, nettó átlagkereset: 111,4%, fogyasztói árindex: 109,8%, Forrás: KSH.

2 Az európai uniós, de általában a fejlett országokra jellemző, hogy ott a valutaárfolyamok viszonylag stabilak, így pl. a dollárban, euróban kifejezett órabérek trendjei követik a hazai valutában kifejezett trendeket. Ez a kelet-közép-európai országok nagy részénél nem áll fenn, a nemzeti valuták ECU árfolyamai évről évre jelentősen változhatnak. Az ezredfordulót követően feltehetően az órabérek már euróban fogják meghatározni.

3 Forrás: Eurostat Yearbook, Data 1989–1999., pp. 145–151., 500–507. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2001.

Az összehasonlításakor figyelembe kell venni azt is, hogy a munkáltatót milyen költségek, járulékok terhelik a munka ellenértékéért kifizetett összegeken kívül – pl. a nyugdíj és az egészségbiztosítás munkáltató által átvállalt terhei. Magyarországon a bérek kötelező járulékeinak mértéke az európai uniós országok átlagának kb. kétszerese, de a térségbeli versenytársaknál is általában alacsonyabbak a munkabért terhelő járulékok.¹

A fejlett országokhoz viszonyítva a magyarországi órabérek az ottaniaknak mindössze töredékét teszik ki.² A lemaradás jelentős csökkenése rövid távon nem valószínűsíthető.³

A külföldi tőke számára Magyarország továbbra is jó befektetési helynek ígérkezik, legalábbis az emberi erőforrással kapcsolatos költségek tekintetében. Ennek elsősorban a munkaerő igényes területek esetében van kiemelt jelentősége.

Az Európai Fejlesztési és Újjáépítési Bank (EBRD) 2000. évi felmérése⁴ szerint a Kelet-Közép-Európába áramló tőkebefektetéseknél a legfontosabb motiváló tényezők sorrendben a következők:

- vonzó belső piaci lehetőségek;
- olcsó, képzett munkaerő;
- a hazai piac közelsége;
- kedvező szabályozási, adózási környezet;

Az olcsó munkaerő tehát önmagában nem elegendő, a munkaerő képzettségi szintje válik a versenyképesség egyik fontos tényezőjévé.⁵

Termelékenység

A munkaerő-költség időbeli alakulása nem értelmezhető önmagában, megítélésé függ a munkaerő minőségi jellemzőitől, szakképzettségétől, munkamoráljától és azoktól az irányítási, szervezési és technikai feltételektől, amelyek között tevékenykedik, végső soron a munka termelékenységétől.

A termelékenység mérhető nemzetgazdasági, ágazati, vállalati, és kisebb vállalati egységek szintjén. Meghatározása többféle módon lehetséges, az alkalmazandó mérések megbízható számszerűsítése azonban nem problémamentes.

1 Forrás: CESTAT Statistical Bulletin, 2001/4. KSH

2 Az EU országok közül egyedül a portugál órabérek hasonlóak a magyar értékekhez (1998-ban 2,99 ECU). Forrás: Eurostat Yearbook, 2001. p. 145.

3 Az abszolút órabérek összehasonlításakor figyelmen kívül maradnak a hatékonysági (termelékenységi) különbségek.

4 How do Foreign Investors Assess the Quality of Labour in Transition Economies? Office of the Chief Economist at the European Bank of Reconstruction and Development, EBRD Report, London 2000.

5 A német ipar sikereiben nagy szerepet szokás tulajdonítani a szakmunkás és technikus képzésnek, miközben Angliában magas a mérnökök aránya. A japán vállalatvezetők pedig a vállalaton belüli tanulási-képzési folyamatra helyezik a hangsúlyt, nem tulajdonítanak túlzott jelentőséget a formális iskolai képzésnek.

A leggyakoribb módszerek a következők:

- Teljes termelékenységi faktor¹

A tőke és a munka együttes termelékenysége a teljes termelékenység, amit (a Total Factor Productivity kezdőbetűi alapján) TFP jelöléssel közöl a szakirodalom². Ez a mutató elvileg figyelembe veszi az output létrehozásához szükséges összes igénybevett erőforrást. A mérés alapja az egy főre eső bruttó hozzáadott érték (output) és az input faktorok, az adott terület tőkeigényessége, valamint a munkaerő-szükséglet. Minden termelékenységi mérés egyik alapvető problémája, hogy milyen „értéket képvisel” az output, mivel jelentős fejlettségbeli, minőségi különbségek vannak az országok, a vállalatok között. Az input faktoroknál az adott output előállításához felhasznált tőke és munkaerő pontos meghatározása szintén nehézséget okoz. A teljes termelékenység alakulásának vizsgálatát nemcsak nemzetgazdaságon belül szokás elvégezni, hanem országok között is. Így határozható meg, hogy különösen az iparban – azon belül is a feldolgozóipar területén – milyen országok ágazatai járnak az élen és hol mutatkozik lemaradás a tőke és a munka együttes termelékenysége szempontjából. Az összehasonlításban problémát okoz a befektetett tőkeköltségek országonkénti különbözősége és a hozadékok eltérő mértéke.

- A munkaerő termelékenysége³

A gazdaság versenyképessége szempontjából elsősorban az élőmunka termelékenységét és annak alakulását szokták vizsgálni, főképp azért, mert a számítása viszonylag problémamentes és a nemzetközi összehasonlításokban is eredményesen alkalmazhatók. A mutató a hozzáadott értéket (output) a munkaóra egységére, vagy egy főre vetítve adja meg. Itt is vannak azonban módszertani problémák, mivel nem csak azt a létszámot veszik figyelembe, amely az output létrehozásában részt vett, ill. az output előállításában nemcsak a munkaerő játszik fontos szerepet. A nemzetközi vizsgálatoknál pedig sok olyan külső tényező is szerepel, melyek hatása eltérő a különböző országokban – a munkanélküliség relatív mértéke, a munkaidő eltérő hossza, a munkaerőre rakódó közvetett költségek stb.

1 Európa legjelentősebb országainak *teljes termelékenységi faktora* a vállalkezési szektorban több mint 10%-kal kisebb, mint az Amerikai Egyesült Államokban, bár az OECD elemzés azt mutatja, hogy ez a távolság fokozatosan csökken. Lásd: OECD, Science, Technology and Industry Outlook, 1998.

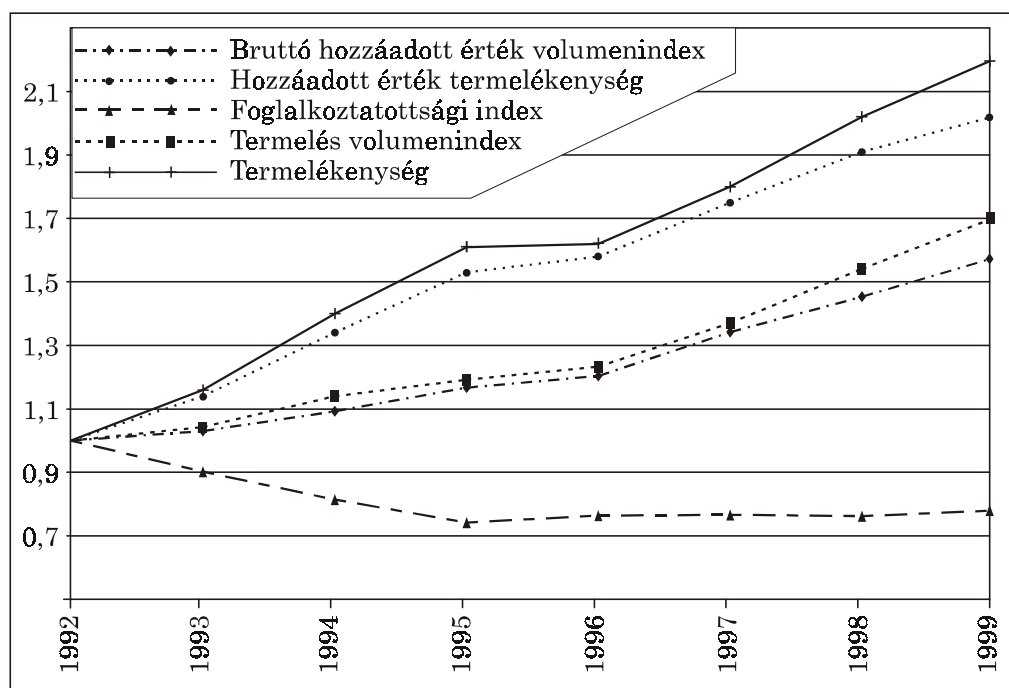
2 N. Oulton: Total Factor Productivity Growth and the Role of Externalities. National Institut Economic Review 1997. 4. p. 109.

3 Az EU vállalkezési szektorában a munkaerő termelékenysége 17%-kal haladja meg az OECD-országok átlagát, de 11%-kal elmarad az USA szintjétől (GDP/egységnyi munkaóra). A feldolgozóiparban a különbség kisebb (kb. 5%), de a létszámra vetített termelékenységnél már kb. 20%-os az eltérés. Lásd: Pilat D.: What Drives Productivity, OECD Observer, August/September 1998.

- A tőke termelékenysége¹

A tőkeintenzitás mutatója a termelő tevékenységet folytató szektorokban alkalmazható hatékonyan. Mérése és nemzetközi összehasonlítása azonban rendkívül bonyolult. Az állótőke értékének, a működés élettartamának, az új beruházás nagyságának becslése mind sok bizonytalansági tényezőt hordoz magában. Elemzése azonban fontos, mivel a nemzetgazdaságon belül feltétlenül hatást gyakorol az ipar termelékenységére az egyes ágazatok tőkeintenzitása, az egy foglalkoztatottra jutó állóeszköz-állomány értéke.

Az ipari termelékenység hazánkban az 1992-es mélypontot követően fokozatosan emelkedést mutat. A termelés volumene 1992 és 1999 között kb. 70%-kal nőtt, miközben a létszám kb. 25%-kal csökkent. Ez átlagosan kb. 9% termelékenység javulást eredményezett, ami nemzetközi viszonylatban is kimagaslónak tekinthető (3. ábra).

3. ábra

A munkatermelékenységi mutatók változása a magyar iparban 1992 és 1999 között (1992 = 100%)²

1 A tőke termelékenysége az iparban Nagy-Britanniában és Franciaországban 10-15%-kal, Japánban 35%-kal marad el az USA értéktől. A világ vezető országa az ipar tőkeintenzitása szempontjából az Amerikai Egyesült Államok. Forrás: McKinsey Global Institute, Capital Productivity 1996.

2 Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek, KSH 1993–2000 alapján számítva.

Az európai uniós országokban – Írországot kivéve – az ipar termelékenysége átlagosan 0,7–3,4% között, míg az OECD-országokban 3–4% között változott ebben az időszakban¹. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a termelékenységi szint kb. 4–5-szöröse a magyar szintnek².

A bruttó hozzáadott érték változása is hasonló tendenciát mutat, mint a kibocsátásé. A bruttó hozzáadott érték termelékenysége – és a termelékenység – 1993 óta dinamikusabban növekszik, azzal együtt, hogy a foglalkoztatott létszám csökkenése megállt, sőt kismértékű növekedés tapasztalható.

Magyarországon az elmúlt 10 évben a termelékenység növekedése döntően a foglalkoztatott létszám leépítéséből, a veszteséges tevékenységek megszüntetéséből, a főprofilba nem tartozó tevékenységek leválasztásából adódott. A cégek elsősorban termék- és nem technológiai innovációt alkalmaztak. Az ágazatok többségében nem történt technológiai korszerűsítés. A termelékenység kiemelkedő növekedését nagyrészt a foglalkoztatás csökkenése idézte elő. Ezt a termelékenységi növekedést nevezzük zsugorodásos termelékenységnek. Ez is igényel bizonyos szervezési tevékenységet, belső tartalékok felszámolását, a gazdálkodó szervezetek érdekeltségi viszonyainak átalakítását, a munkaintenzitás fokozását. A társaságok azonban elsősorban a látható, ismert felesleget építették le, a termelőmunka szervezettségének növelése, a technológiai korszerűsítés igénye csak az utóbbi időben került előtérbe. A létszám csökkenése 1996-ban megállt, sőt kismértékű növekedés tapasztalható. A termelékenység növekedésének olyan korszaka kezdődött, amelyben előtérbe kerül a gyártás- és gyártmányfejlesztés, a korszerű vezetési, szervezési módszerek alkalmazása, a humán erőforrások fejlesztése.

Ágazatcsoportonként eltérő a kép. A legdinamikusabban a gépipar termelékenysége növekszik³. Az elmúlt 10 évben ebben az ágazatban történtek olyan beruházások – jelentős külföldi működőtőke-befektetésekkel –, amelyek eredményeként fejlett technikával, kevés munkaerővel nagy termelési érték állítható elő. A bányászatban a gazdaságtalan bányauzemek bezárása, a létszámcsökkenés volt a jelentős termelékenység-növekedés (1993/92: 150%, 1994/93: 127%) forrása a 90-es évek években. Az energiaszektorban viszont csak a 90-es évek közepétől jelentkező hatékony-ság-javulás (1993/92: 97%, 1994/93: 96%, 1995/94: 107%, 1996/95: 111%).⁴

1 Írország esetében a termelékenységi mutató kb. 11%, Németország esetében 0,7% volt az 1992-2000 közötti időszakban. Forrás: The EU Economy 2000. No 71. European Commission, Director-General for Economic and Financial Affairs, Table 12. p. 238.

2 A Világbank értékelése szerint a hozzáadott érték termelékenysége (hozzáadott érték/fő) az 1995-1999 közötti időszakban Nagy Britanniában kb. 9-szer, Spanyolországban kb. 7-szer, az USA-ban és Németországban kb. 12-szer nagyobb, mint Magyarországon. Forrás: World Development Indicators, Table 2.6. Wages and Productivity, p. 58-60. World Bank 2000. Washington.

3 Figyelmeztető jelenség azonban, hogy egyes dinamikusabban bővülő termelésű és kivitelű gépipari termékeknél a célpiaci részesedés nem nő, mivel az adott piac felvevőképessége ugyanolyan ütemben bővül, mint a magyar kivitel, azaz a relatív versenypozíciók változatlanok.

4 Forrás: KSH Ipari és építőipari évkönyvek.

Tulajdonforma szerint is eltérő a kép¹. A külföldi tulajdonú cégeknél a termelékenységi mutatók lényegesen jobbak. A vállalkozások nagysága szerint is változás történt a foglalkoztatás hatékonyságában. A nagy társaságoknál egy fő kb. háromszor annyi tőkét működtet, mint a kis- és középvállalkozásoknál.

A termelékenység növekedése a termelés termékegységre jutó bérköltségét mérsékli, hozzájárulva ezzel a versenyképesség javulásához.

A TERMELÉS EGYSÉGÉRE JUTÓ MUNKAERŐKÖLTSÉG-MUTATÓ VÁLTOZÁSA

A versenyképesség leggyakrabban használt kínálati oldali mérőszáma az egységnyi munkaerőköltség-mutató (Unit Labour Cost) a termelékenység és a munkaerőköltség együttes alakulását fejezi ki.

A munkaerő, a tőke és a teljes termelékenység alakulásán kívül a versenyképességet nagymértékben befolyásolja az egységre jutó munkaerő költség alakulása. Ez főként abból adódik, hogy nem csak a bérek és jövedelmek relatív színvonalában van eltérés az egyes országokban, de jelentősek az eltérések a munkaerőre ráarakódó közvetett költségek tekintetében is.

Az egységnyi munkaerőköltség, ULC – Unit Labour Cost – mutató számlálójában a statisztikai besorolási rendszer választott aggregációs szintjén a bér és a járulékos költségek (közterhek) szerepelnek – az egy foglalkoztatott alkalmazásával felmerült munkaerőköltségek –, a nevezőben pedig az aggregációs szinten képződött output/hozzáadott érték (az egy foglalkoztatott által megtermelt termelési érték vagy bruttó hozzáadott érték).

$$ULC_i = \frac{W_i + C_i}{VA_i}$$

ahol W_i = bérköltség

C_i = járulékok

VA_i = a képződött output/hozzáadott érték

A mutatót elsősorban nemzetközi összehasonlításban használják versenyképesség mérésére azonos ágazatok, iparágak között. Különböző iparágak közötti hatékonysági összehasonlításnak, az eltérő tőke- és munkaerő-intenzitási arányok miatt nincs értelme.²

Az 1993-1998 közötti időszakban a termékegységre jutó bérek kevésbé nőttek, mint a termelői árak, ezért a termelői árakon belül a termékegységre jutó bérköltségek aránya, az élőmunka súlya a költségstruktúrában csökkent (2. táblázat). Ez jövedelmezőség javulást eredményezett a vállalkozások gazdálkodásában, ami alapvetően a bérek rovasára következett be. Ezt követően 1999-től a fajlagos bérköltségek mérsékelt növekedése figyelhető meg.

1 Hamar J.: A külföldi működőtőke beáramlásának területi és szektorális jellemzői Magyarországon, KOPINT-DATORG Műhelytanulmányok 31. sz., 1999.

2 Lásd Török: A versenyképesség elemzés egyes módszertani kérdései, Gazdaság Vállalkozás Vezetés, 1997/3. 2-14. old.

2. táblázat
A fajlagos bérköltségek alakulása az iparban (az előző év százalékában)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999 ¹
Bruttó átlag kereset	125,1	124,9	123,3	121,4	121,9	121,9	116,8	115,5
Egy foglalkoztatottra jutó termelés	98,6	116,3	114,8	110,6	101,7	109,2	112	107,9
Termékegységre jutó bérköltség	126,9	107,4	107,4	109,8	119,9	111,6	104,3	107
Termelői árindex	112,3	110,8	111,3	128,9	121,8	120,4	111,3	105,1
A termelés egységére vonatkoztatott reál fajlagos bérköltség-változás	+14,6	-3,4	-3,9	-19,1	-1,9	-8,8	-7	+1,9
Egy foglalkoztatottra jutó BHÉ*	107	114	117,4	117,2	100,2	111,2	109	106
BHÉ egységére jutó bér	117	109,6	105	103,6	121,7	109,6	107,2	109
A BHÉ-re vonatkoztatott reál fajlagos bérköltség változás	+4,7	-1,2	-6,3	-25,3	-0,1	-10,8	-4,1	+3,9

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek, KSH 1993-2000., A termelékenység alakulása Magyarországon – nemzetközi összehasonlításban 1990-1998 KSH, Budapest, 1999. alapján számítva.

*BHÉ – Bruttó Hozzáadott Érték

Nemzetközi viszonylatban a versenyképesség akkor javul, ha azonos valutában kifejezve a termékegységre jutó bérköltség kevésbé nő, mint a versenytársaknál.

A magyarországi ipari termelés egységnyi kibocsátására (bruttó hozzáadott értékre) jutó munkaerőköltsége (ULC mutató) 1999-ben az osztrák szint kb. 27%-a volt, elmaradva a cseh 33%-os, a lengyel 40%-os és a szlovén 58%-os értéktől.²

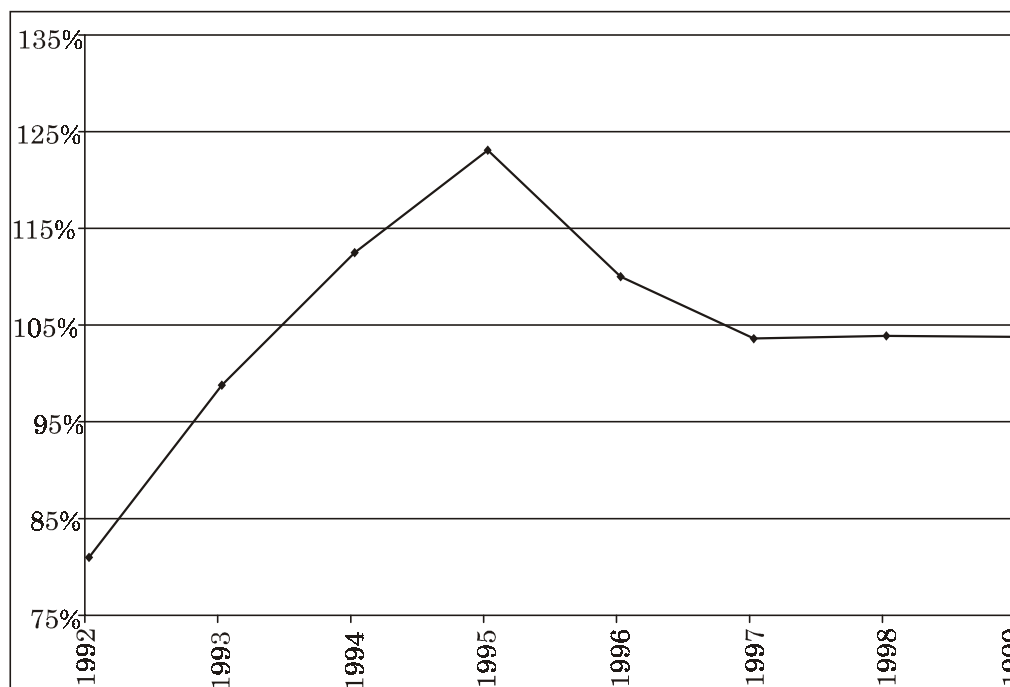
1 Az ULC mutató 99/98 viszonylatában Japánban +22%-kal, az USA-ban +13%-kal, az EU országok közül Nagy Britanniában és Svédországban jelentősen, +12, ill. +9%-kal, a többi ország esetében –1% és +2,5% között változott. Forrás: Price and Cost Competitiveness, European Commission ECFIN/C-1, 2001.

2 Több külföldi forrás is hivatkozik arra, hogy a magyar munkaerő képzettségi, szakértelmi szintje vonzóerőt jelent még akkor is, ha a relatív költségek magasabbnak mutatkoznak, mint a környező országokban. Forrás: Employment in Europe 2001. Chapter 6. Employment Performance in Accession Countries p. 93-97. European Commission, Brussels 2001. European Economy, Reports and Studies 2/2001., Part II. Country Notes p. 33-174. European Commission No. 2. ISSN 2001-1215. Brussels.

Nemzetközi összehasonlításra szintén használható az MNB által a forint reál effektív árfolyamindexének számításánál alkalmazott *fajlagos munkaköltség alapú mutató*.

$$\frac{\text{Külföldi bér [Ft]}}{\text{Külföldi termelékenység}} = \frac{\text{Hazai bér [Ft]}}{\text{Hazai termelékenység}}$$

A mutatót a hazai és a külföldi termékegységre jutó bérköltségen kívül a valuták árfolyamváltozása is befolyásolja. A hányados 100 feletti értéke reál-leértékelődést, 100 alatti értéke reál-felértékelődést mutat¹ (4. ábra).

4. ábra

A feldolgozóiparra vonatkoztatott, fajlagos munkaköltség alapú mutató változása (viszonyítási alap az előző év)²

A magyarországi bérek mérsékelt emelkedése (1. táblázat) és a termelékenység javulása (2. táblázat) révén 1994-től a fajlagos bérköltség alapon mért versenyképességi mutató igen jelentősen javult, az utolsó három évben kb. 3%-os növekedést mutatott. Ez a tendencia 2000-ben is tovább folytatódott (5,3%-os leértékelődés).

1 A reál effektív árfolyam index meghatározható még a termelői árak és a fogyasztói árak alapján is.

2 Forrás: MNB éves jelentés, 1996., MNB éves jelentés, 2000. 73-75. old.

Tartós versenyképesség-javulást a termelékenység (hatékonyság) és a minőség javulására alapozva lehet elérni.

A termelékenység növekedése a termelés fix költségeit is csökkenti, s ezáltal a termelés összköltségének csökkentésével a termelői árak alapján számított versenyképesség javulásához is hozzájárulhat.

A versenyképesség javítása mellett hosszú távon a termelékenység növelése teremtheti meg a bérszínvonal emelésének lehetőségét is.

A hazai ipar termelékenysége átlagosan 9,7%-kal (a bruttó hozzáadott érték termelékenység átlaga 8,7%) növekedett 1997-1999 között, ami átlagosan 3,6% reálkereset növekedéssel párosult.

ÖSSZEFOGLALÓ

Magyarországon a piacgazdaság kialakulása, az egyre élesebb verseny következtében került az érdeklődés középpontjába a különböző termelési tényezők ára. A külföldi tőke beáramlása az elmúlt években fontos tényezője volt az élenjáró technika/technológia adaptációjának. Nem mindegy tehát, hogy a külföldi befektetők miként vélekednek a termelési tényezők hazai áráról, hiszen az árkérdés mindig fontos volt számukra, ha nem is az egyedüli, ami döntésüket befolyásolja. A munkaerőköltségek alapvető fontosságúak, amikor a beruházni szándékozó cégek értékelik és összehasonlítják a lehetséges ipari „telephelyeket”.

Az ipari export alakulása és a külföldi működőtőke vonzása szempontjából az egységnyi kibocsátásra jutó munkaerőköltség – Unit Labour Cost – mutató, ill. a versenytársakhoz viszonyított változása alapvetően meghatározó.

A mutató romlását nemcsak a bérnövekedés féken tartásával, hanem a termelékenység javításával is lehet ellensúlyozni. A termelékenység jelentős javulása a 90-es években főként a felesleges létszám leépítéséből adódott. Ennek tartalékai azonban már nagyrészt kimerültek. (Az iparban foglalkoztatottak létszáma 1996 óta stabilizálódni látszik.) Ugyanakkor a termelésben alkalmazott korszerű vezetési-szervezési módszerek, a korszerű technika alkalmazása javítja a termelékenységet.

Magyarországon 1992-től kb. 9% körül növekedett az ipar termelékenysége. Az egységnyi kibocsátásra jutó munkaerőköltség (ULC) mutató 1993-1998 közötti változása azt mutatja, hogy a termékegységre jutó bérek kevésbé nőttek, mint a termelői árak, így a bérek aránya a költségstruktúrában csökkent. A fajlagos bérköltségek átlagosan évente több, mint 7%-kal csökkentek (2. táblázat), ami nemzetközi viszonylatban is igen nagy mértékű változásnak ítélnélhető.¹ Az Európai Unió országaiban az átlagos csökkenés üteme 1,2%-os volt.²

1 A 90-es évek első éveivel kiegészített időszakra vonatkozóan a növekedés éves dinamikája minimális lenne!

2 A teljes gazdaságra vonatkoztatott real Unit Labour Cost. Országoként természetesen nagyon eltérő a kép. Dánia és Nagy Britannia esetében pl. +15%-os, ill. +52%-os növekedést mutatott az ULC mutató a feldolgozóiparban (+9%, ill. +39% a teljes gazdaságban) az 1987–1999 közötti időszakban, ami a gyors bérnövekedésre és az alacsony termelékenységre utal. Forrás: Price and Cost Competitiveness ECFIN-C-1. European Communities, 2001. Table 5.

A vizsgált időszak utolsó évében tapasztalható mérsékelt növekedés ellenére, az egységnyi kibocsátásra jutó munkaerőköltség-mutató versenyelőnyt jelez a cseh, szlovén és a lengyel mutatóhoz képest. A fajlagos munkaköltség alapú reál effektív árfolyamindexek ezzel összhangban a versenyképesség jelentős javulását, reálleértékelődést jeleztek, mely tendencia 2000-ben is tovább folytatódott.

A fajlagos munkaköltség alapon mért versenyképességi pozíciót egyelőre sikerült a korábbi szinten megőrizni, de hosszú távon szükséges a termelékenység további javítása gyártmány, gyártás és szervezet fejlesztéssel. Ennek hiányában – a bérek mérsékelt növekedése mellett – a kelet-közép-európai országokkal szemben meglévő versenyelőny gyorsan eliminálódhat.

IRODALOMJEGYZÉK

- A külföldi működőtőke Magyarországon, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1998. július.
- CEE New Forms of Work Organisation and Productivity, European Commission, p. 3-12. Brussels 1999.
- CĚSTAT Statistical Bulletin, KSH. 2001/4.
- Employment in Europe 2001. Recent Trends and Prospects, Chapter 6. Employment Performance in Accession Countries p. 93-97., p. 103-106. European Commission 2001. July Brussels.
- European Economy, Reports and Studies 2/2001. Report on the Implementation of the Broad Economic Policy Guidelines, No. 2. p. 33-174. ISSN 2011-1215. European Commission 2001. Brussels.
- EUROSTAT Yearbook, The Statistical Guide to Europe, Data 1989-1999, p. 116-170. 500-512. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2001.
- How do Foreign Investors Assess the Quality of Labour in Transition Economies? Office of the Chief Economist at the European Bank of Reconstruction and Development, EBRD Report, London 2000.
- Ipari és Építőipari Statisztikai Évkönyv, KSH, Budapest 2000.
- Magyar Statisztikai Évkönyvek, KSH, Budapest 1993-2000.
- MAJOROS P.: A külgazdasági teljesítmény, mint a nemzetközi versenyképesség közvetlen mércéje, ill. a technikai színvonal közvetett jellemzője, Európai Tükör, Budapest, 1997. 5-34. old.
- MNB Éves Jelentés, 2000. 73-75. old.
- MNB Jelentés az infláció alakulásáról, 2000. december, 56-58. old.
- OECD Science, Technology and Industry Outlook, 1998.
- PILAT, D.: Competition, Productivity and Efficiency, OECD Economic Studies No. 27. 1996/II. p. 107-146.
- PILAT, D.: What Drives Productivity, OECD Observer, August/September 1998.
- Price and Cost Competitiveness, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs ECFIN/44/4/00-EN, Brussels 2001.
- The European Economy: 2000 Review, No. 71. p. 238-240., 280-282. ISSN 0379 0991 European Commission, Director-General for Economic and Financial Affairs, Brussels, 2001.

The World Competitiveness Yearbook, 2001. International Management
Development, Lausanne, 2001.

TÖRÖK Á.: A versenyképesség elemzés egyes módszertani kérdései, Gazdaság
Vállalkozás Vezetés, 1997/3. sz. 2-14. old.

World Development Indicators, p. 58-60. World Bank 2000. Washington.